

Evi Dijcks

‘Laet de zuivre trouw en liefde van Beleid nooit slippen uit uw oogen’ Allegorieën en engagement in *Het feestvierend Leyden* (1774)

Het Leidens ontzet is zonder twijfel de grootste en belangrijkste viering van Leiden. In 1774 werd het tweehonderd-jarig jubileum bij het Leidse dichtgenootschap Kunst Wordt Door Arbeid Verkreegen gevierd met een bijzonder zinnespel van de hand van Cornelis van Hoogeveen (1740-1792): Het feestvierend Leyden. In dit artikel legt Neerlandica Evi Dijcks de politieke moraal bloot die onder het ogenschijnlijk simpele verhaal van Het feestvierend Leyden schuilgaat. Aan de hand van een op de Bijbelse hermeneutiek gebaseerde analysemethode legt ze verschillende betekenislagen in het toneelstuk bloot en laat ze zien dat het spel een strategische zet is geweest vanuit KWDAV om zich te verzekeren van een gunstige positie binnen Leiden.

In 1774 werd in opdracht van het Leidse dichtgenootschap Kunst Wordt Door Arbeid Verkreegen (hierna KWDAV) een toneelstuk vervaardigd: *Het feestvierend Leyden*. Dit eeuwspel zou worden opgevoerd tijdens de 3 oktober-viering ter gelegenheid van tweehonderd jaar Leidens ontzet. Het werk wordt tegenwoordig nog wel eens toegeschreven aan de dichteres Lucretia Wilhelmina van Merken (1721-1789), maar is feitelijk geschreven door Cornelis van Hoogeveen (1740-1792) (zie hierover Dijcks 2022). Van Hoogeveen was een van de grondleggers van KWDAV en schreef vaker toneelteksten die binnen het genootschap werden opgevoerd. Het toneelstuk werd in groepsverband nagekeken en verbeterd, zo is te lezen in de *Mengeldichten* van 1785: ‘Ondertusschen naderde het tweede Eeuwfeest van Leydens Ontzettinge, en het, door den vlijtigen VAN HOOGEVEEN vervaerdigd Eeuspel: Het Feestvierend Leyden werd in eenige Vergaderingen nagezien, verbeeterd en ter Drukpersse geschikt’ (KB 655 J 13-14: 158). Van Hoogeveen was ook verantwoordelijk voor het drukwerk.

Na de opvoering op 3 oktober werd er een aantal dichtstukken voorgedragen in de ‘buitengewoone Algemeene Vergadering’, waarna het tijd was voor de ‘Huspot met Wortelen, Haring met Witte Brood’ (Ibidem). Een tweede opvoering vond één dag later plaats tijdens een viering van het eveneens Leidse genootschap Veniam Pro Laude, waar Van Hoogeveen tevens lid van was (Van der Aa 1867: 1131). Regelmatig werden zijn toneelstukken voor KWDAV ook opgevoerd bij Veniam Pro Laude. Op 17 oktober is *Het feestvierend Leyden* als naspel nogmaals opgevoerd in de Leidse Schouwburg, maar er werden weinig kaartjes verkocht (Bordewijk, Roding & Veldheer 2005: 75). Of dit te wijten valt aan Van Hoogeveens stuk of bijvoorbeeld aan het hoofdprogramma, *Polieucte*, is niet duidelijk. Helaas is niet bekend op welke locatie de eerste opvoering heeft plaatsgevonden. Op basis van het toneelstuk kan in elk geval geconcludeerd worden dat dit binnen moet zijn geweest: in het laatste van de twaalf ‘toneelen’ wordt gebruik gemaakt van enig vliegwerk (UBL 707 D 7, fol. B5r).

Het feestvierend Leyden is overduidelijk een zinnespel. Volgens historisch letterkundigen Kornee van der Haven en Tanja Holzhey spelen in dit genre ‘alleen allegorische personages een rol, die verschillende deugden en ondeugden verbeelden en aan het stuk een universele morele strekking geven’ (2007: 247). Welke moraal zit verstoppt in de allegorieën in *Het feestvierend Leyden*? En hoe past die boodschap in de historische context? In het volgende zal ik ingaan op het gebruik en de functie van de allegorie in toneel in het algemeen en specifiek in *Het feestvierend Leyden*, gezien in de context van het Leidens beleg en ontzet in de zestiende eeuw en de opvoeringen van het toneelstuk in de achttiende eeuw.

De allegorie en politiek engagement

De allegorie is een veelgebruikt en populair stijlmiddel in historisch toneel. Vanaf de jaren tachtig van de vijftiende eeuw werd de allegorie volgens historisch letterkundigen Hans van Dijk en Bart Ramakers steeds meer ingezet als ‘middel voor catechese en voor meningsvorming op sociaal en politiek gebied’ (2001: 29). Het stijlmiddel, dat kenmerkend is voor didactische spelen, werkte ‘in de vorm van symbolische kostuums, attributen en handelingspatronen zowel langs verbale als visuele weg’ (Idem: 30). In haar onderzoek naar allegorieën in de late zestiende en vroege zeventiende eeuw, definieert historisch letterkundige Marijke Spies de allegorie als een ‘uitgesponnen metafoor’ die een verborgen waarheid bevat (1991: 233). In de vroegmoderne tijd was de allegorische wijze van denken nog altijd gemeengoed (Stronks 2009: 105). Interessant in dit kader is het onderscheid dat literatuurwetenschapper Jon Whitman maakt in zijn boek *Allegory. The Dynamics of an Ancient and Medieval Technique* tussen ‘allegorical interpretation’ en ‘allegorical composition’. Waar allegorische interpretatie volgens Whitman ‘claims to discover the truth hidden beneath a text’ (1987: 3), is allegorische compositie in essentie een retorische techniek: ‘In its most striking form, it personifies abstract concepts and fashions a narrative around them’ (Idem: 4). Die techniek van allegorische compositie gaat uit van het allegorisch uitgebeelde als een entiteit met een eigen narratief; de personificatie. In de middeleeuwen en vroegmoderne tijd werden ‘current events and situations (...) represented by means of personifications that objectified various social groups and institutions, as well as their defining ambitions and the forces that motivated them’ (Melion & Ramakers 2016: 1). In dit opzicht is de allegorie een zeer geschikt stijlmiddel voor sociaal, maatschappelijk en politiek engagement.

In *Worm en donder. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1700-1800* stellen cultuurhistorica Inger Leemans en literatuurhistoricus Gert-Jan Johannes dat ‘de letterkunde gedurende de hele achttiende eeuw ook ingezet [werd] om de loftrumpet van het stedelijk patriciaat te steken’ (2017: 663). Vooral het stedelijk theater en theatrale festiviteiten functioneerden als politiek instrument: ‘Bij feestelijke gebeurtenissen werden de Nederlandse steden opgeluisterd met theatrale vieringen’ (Idem: 664). De geschiedenis van het beleg en ontzet van Leiden is bij uitstek geschikt materiaal voor geëngageerd toneel, waarin met behulp van de allegorie een politiek en/of maatschappelijk standpunt kan worden verkondigd. Het verbaast dan ook niet dat de 3 oktober-viering van 1774 een nieuwe impuls gaf aan de literaire productie rondom dit thema.

Om tot een coherente interpretatie van de morele strekking van *Het feestvierend Leyden* te komen, acht ik de terminologie van de Bijbelse hermeneutiek geschikt. Door het gebruik van de allegorie zijn er in het toneelstuk verschillende betekenislagen ontstaan die samen bijdragen aan de morele strekking, maar elk een eigen leeswijze vergen. Voor de Bijbel-exegese wordt doorgaans gebruik gemaakt van vier soorten lezingen: de *sensus litteralis*, *sensus moralis*, *sensus allegoricus* en de *sensus anagogicus*. Een combinatie van deze lezingen zou moeten voorkomen dat de interpretatie van Bijbelverhalen subjectief wordt (Zwiep 2009 en 2019). Voor allegorische toneelstukken als *Het feestvierend Leyden* is deze leeswijze mijns inziens nuttig, omdat zulke teksten een specifieke ideologische insteek hebben die in elke betekenislaag terugkomt. *Het feestvierend Leyden* kan uitstekend gelezen worden volgens de *sensus litteralis*, de *sensus allegoricus* en de *sensus moralis*. Een spirituele betekenis die wordt gezocht door middel van de *sensus anagogicus* lijkt echter niet aanwezig. Hoewel de betekenislagen onderling zijn verweven, is er sprake van een zekere hiërarchie, zoals ik hieronder zal tonen.

‘ô Leyden! doem ons vrij’: tweehonderd jaar Leidens ontzet

De *sensus litteralis*, of de letterlijke lezing, heeft betrekking op het verhaal dat letterlijk aan bod komt in de dialogen tussen de verschillende allegorische figuren. In zijn toneelstuk thematiseert Van Hoogeveen, zoals gezegd, het feest dat ter gelegenheid van tweehonderd jaar Leidens

ontzet werd gevierd. De gebeurtenissen op het toneel vinden plaats in een context die vrijwel identiek is aan de opvoeringscontext, althans in het geval van de eerste opvoeringen op 3 en 4 oktober. Het feest dat centraal staat in het verhaal, beeldt immers het feest uit dat gevierd wordt met het toneelstuk. Er wordt daarnaast regelmatig verwezen naar de ‘echte’ feestgangers, bijvoorbeeld als ‘een reeks van braeven’ (fol. A4r), ‘Leydens beste vrienden’ (fol. A5v) en ‘Gij, feestgenoten’ (fol. B6r). Van Hoogeveen heeft het Leidse publiek op die manier onderdeel gemaakt van het zinnespel.

Het conflict dat centraal staat in *Het feestvierend Leyden* speelt zich af tussen twee groepen personages: aan de ene kant Tweedragt, Nijd, en Dartelheid en aan de andere kant IJver en Beleid. In het eerste en tweede toneel worden Tweedragt en Dartelheid door Nijd bijeengeroepen om een list te bedenken om het jubileumfeest te verstoren:

Geen nood: ik geef 't niet op. ô Leyden! doem ons vrij,
Maer beef voor onze list, beef voor mijn razernij.
Zij meent haer Vreugdefeest te vieren! komt mijn vrienden!
Verstooren wy die vreugd, wij moeten middlen vinden. (fol. A3v)

Dartelheid vertelt dat Beleid haar de toegang tot het feest al een aantal keer heeft ontzegd. De personages besluiten om verkleed te gaan als Vriendschap, Naerstigheid en Getrouwheid om zo alsnog het feest binnen te komen. Want, zo zegt Nijd: ‘waer men Tweedragt haet is Vriendschap Wellekom’ (fol. A6r).

IJver heeft deze gesprekken tussen Nijd en Tweedragt afgeluisterd, in opdracht van Beleid: ‘’k Heb, achter 't gints geboomt’, de heimelijke laegen / Van 't eerloos vloekgespan naeuwkeurig gaêgeslagen;’ (fol. A5v). Als Nijd, Tweedragt en Dartelheid het feest proberen binnen te komen, worden ze herkend door IJver en Beleid. Beleid scheurt ze de vermommingen van het lijf en verwijdert ze van het feest:

Verwoede! ontvang uw straf.
(Hij vat Tweedragt aen en scheur haer de klederen van 't lijf.)
Fluks IJver! scheur die twee 't gestolen momtuig af.
Ziet welk een vriendschap van die snooden was te wachten. (fol. B1r)

Hierna worden de festiviteiten hervat en komt het toneelstuk tot een spetterend einde met muziek en dans.

‘De zuivre trouw en liefde van Beleid’: beschermd door beleid

De tweede betekenislaag komt tot stand op het niveau van de allegorie, en vergt dus een allegorische leeswijze, de *sensus allegoricus*. Hierboven is al duidelijk geworden dat de allegorische namen van de figuren moeilijk los gezien kunnen worden van het letterlijke verhaal. In de keuze voor ‘Beleid’ als verdediging tegen Nijd en Dartelheid schemert al een zekere boodschap door. Hieraan is goed te zien dat de allegorische betekenislaag niet volledig op zichzelf kan staan, maar ook gebruikmaakt van de eerste, letterlijke laag. In *Het feestvierend Leyden* zitten nog veel meer van dit soort toespelingen ‘verstopt’ door het gebruik van allegorieën. ‘Tweedragt’, bijvoorbeeld, wordt beschouwd als de grootste bron van de ellende die Leiden is overkomen. In veel uitspraken van de ‘ondeugdelijke’ allegorische personages bevinden zich vergelijkbare morele boodschappen. Zo zegt Tweedragt:

Wat heb ik niet bestaen, reeds voor twee honderd jaeren?
Wat heeft mijn ijver niet ontelbre burgerschaeren
Tot oproer aengehitst, en 't binnenlandsch geweld
Begunstigd en gesterkt? (...) (fol. A2r)

Het zal voor de Leidse feestvierders echter duidelijk zijn dat thans het omgekeerde wordt bedoeld. ‘Oproer’ en ‘binnenlandsch geweld’ moeten juist voorkomen worden door de eendracht te versterken, zo luidt de boodschap aan het publiek. Naast zulke waarschuwingen is *Het feestvierend Leyden* ook rijk aan positief geformuleerde lessen en wijsheden. Zo wordt vooral ‘Beleid’ veel geprezen als personage, bijvoorbeeld door Geleerdheid: ‘Ik ben bewust, Beleid! / Wat ik verschuldigd ben aen haer kloekmoedigheid’ (fol. A5r). Het is dankzij ‘Beleid’ dat ‘Geleerdheid’ kan floreren, een idee dat volledig aansluit bij de Verlichtingsidealen die de spil vormden van de achttiende-eeuwse dichtgenootschappen. ‘Beleid’ wordt in *Het feestvierend Leyden* beschouwd als iets dat zuiver en rechtvaardig is, of zoals Beleid zelf zegt: ‘maer laet de zuivre trouw / En liefde van Beleid nooit slippen uit uw oogten’ (fol. A4v). Beleid is heel duidelijk de heldin van het toneelstuk.

Als Tweedragt, Nijd en Dartelheid tegen het einde van het verhaal gevluucht zijn, zingt Vrijheid samen met de andere personages een lied en wordt er vrolijk gedanst. Dan, zo maken toneelaanwijzingen duidelijk, daalt ‘het Geluk [Onder den Zang] in een wolk voor den ingang des Tempels langzaam neder’, en roept IJver op om voor Geluk te zingen: ‘Welk een genoegen! zie ’t Geluk daelt vrolijk neêr / Komt feestgenooten! zingt haer blijde komst ter eer’ (fol. B5r). Bij Vrijheid, IJver, Geleerdheid, Beleid, Gemeenebest, Koophandel, Dichtkunst en Vermaek sluit dan nog een koor aan van vier kinderen die Deugd, Vriendschap, Moed en Liefde tot het Vaderland verbeelden. Onder begeleiding van een lied is Geluk neergedaald en spreekt ze tot Leyden:

ô Leyden! ’k zie met vreugd uw’ eedlen Hoogtijd vieren;
Daer zo veel braeven ’t feest met hun vermaek versieren,
Wilde ik u ook doen zien hoe zeer mij zulks voldoet.
Ik keur uw dankbaerheid en uwe blijdschap goet.
Ik, die reeds langen tijd voor u heb zorg gedraegen,
Bevestig uw geluk tot in de laetste dagen.
Ik zal uw Overheid geduurig gadeslaen,
Van welvaart, vrede en heil hun huizen overlaên,
Uw Burgers zullen ’t nut van mijn bestuur beseffen,
Uw handel moog’ welhaest uw wenschen overtreffen,
Geleerdheid uwen roem doen rijzen, meêr en meêr,
Daer Kunst en Weetenschap u heft ten top van eer. (fol. B5v)

Nu Tweedragt en Nijd door Beleid zijn weggejaagd, de vrijheid beschermd blijft en het geluk over Leiden is neergedaald zal de stad floreren; handel, geleerdheid, kunst en wetenschap zullen bloeien.

‘En gij, van Hout!’: Leidse helden

Hoewel de *sensus allegoricus* al een duidelijke moraal laat zien, kan aan de hand van de *sensus moralis*, de morele interpretatie, nog een derde betekenislaag aangewezen worden. Ook hier geldt dat deze voortbouwt op de hiervoor besproken lagen. In *Het feestvierend Leyden* ligt nog een diepere politieke boodschap verscholen. Een vraag die in dit artikel nog niet is beantwoord, luidt namelijk: wat zijn de beweegredenen achter de wraak van Tweedragt en Nijd? Dit wordt duidelijk in het eerste toneel, als Nijd tegen Tweedragt zegt:

Laet ons geen’ tijd verliezen;
Ik heb in ’t helse rijk uw’ vriendenrei ontmoet,
Held Alva, Flips, Granvelle en andren, die verwoed,
Bij ’t hooren deezer maere, op hunne tanden knersten,
Ja, de eerste scheen van spijt en raezernij te bersten,

Ik zag voor de eerste mael die voortijds wakkre schaer
Nu beevende en ontsteld; 'k heb hen verwoed het hair
Zien rukken uit hun kruin, ik zag hun traenen vloeien,
Hun oogen als een vuur in 't grimmig voorhoofd gloeien. (fol. A1v)

Nijld heeft het hier over de Spaanse bezetting ten tijde van de Tachtigjarige Oorlog. Na de beeldenstorm van 1566 stuurde Filips II van Spanje de beruchte hertog van Alva naar de Noordelijke Nederlanden om orde op zaken te stellen. Antoine Perrenot de Granvelle was 'in de beeldvorming de spil van [Filips'] hervormingen, die angst en haat deden oplaaien' (Kennedy 2017: 101) en wordt daarom naast Alva en Filips in dit rijtje opgenomen. Nijld heeft hen 'toegezwooren / Dat ik de Jubelfeest van Leyden zal verstooren' en wraak zal nemen voor het hierboven geciteerde (fol. A1v). Het ontzet van Leiden is vanuit het perspectief van Nijld immers een slechte zaak: 'mijn ziel verteert van spijt, Wanneer ik slechts gedenk aen dien vervloekten tijd' (fol. A1v). Nijld klaagt dan ook over het Nederlandse verzet en over Willem van Oranje:

Maer ach! moest ik niet zien dat stugge Willem haer
Beschermd en pal deed staen in 't uiterste gevaer!
Die vrijheidsminnaer, zo stijfhoofdig, stout van zinnen,
En doof voor vleierij, wien ik niet kon verwinnen (fol. A1v-A2r)

In de oren van het achttiende-eeuwse Leidse publiek is deze klaagzang eigenlijk een lofdicht en is 'stugge Willem' juist een compliment. Als tegenstander van Spanje en als leider van het verzet is 'stijfhoofdig' zijn, oftewel standvastigheid, uiteraard een zeer goede eigenschap. De lof en kritiek die door de allegorische personages wordt uitgesproken wordt door de directe verwijzingen naar historische figuren een vorm van politiek engagement.

De deugdelijke personages houden zich minder bezig met het hekelen van de Spaanse vijanden, en meer met het prijzen van de Nederlandse (en vooral Leidse) helden. Zo wordt regelmatig gerefereerd aan het bestuur van Leiden, door Vrijheid bijvoorbeeld als 'doorgeleerden Raed' (fol. A7v) en door Beleid nog lovender:

De trouwe Leydsche Raed besteedt al zijn vermogen
Tot heur en uw geluk, zijn zorgend opzicht waekt
Voor 't nut der burgerij (...) (fol. A4v)

In deze passage wordt het belang benadrukt van de harmonie tussen persoonlijke en publieke belangen ('Tot heur en uw geluk'). Volgens Van der Haven en Holzhey is het algemeen belang 'het grondbeginsel (...) van een republiek', en 'betekent het politieke handelen met zuiver egoïstische motieven de ondergang van de republiek' (2007: 252). Deze boodschap komt duidelijk terug in het toneelstuk: met het beschermen van Leiden tegen de egoïstische motieven van Nijld en Tweedragt wordt ook de Republiek in stand gehouden. Tegelijkertijd klinkt daar ook een waarschuwing in door voor het achttiende-eeuwse publiek: men moet waakzaam blijven om dat ideaal te behouden.

Het politieke engagement van *Het feestvierend Leyden* komt in het elfde toneel tot een hoogtepunt, wanneer Leyden een lofdicht uitspreekt op Willem van Oranje (1533-1584), Pieter van der Werff (1529-1604), Jan van der Does (1545-1604) en Jan van Hout (1542-1609): de helden van het beleg en ontzet van Leiden. De eerste drie worden voornamelijk in vrij algemene termen besproken en vooral geprezen om hun moed, standvastigheid en getrouwheid. Jan van Hout, daarentegen, wordt expliciet gekoppeld aan een van de deugden die als allegorisch personage terugkomt in het toneelstuk: Beleid.

En gij, van Hout! die menigwerven,
Bij 't smeulen van 't bedekt verraed,
Den muitren hunne hoop deedt derven,
En hun bezwooren euveldaed,
Door uw *beleid*, wist af te keeren:
Wat ben ik niet aen u verpligt?
Tot heden toe bestraelt me uw licht, (fol. B3v, eigen cursivering)

Volgens historisch letterkundige Johan Koppenol was Van Hout in zijn tijd 'de meest uitgesproken vertegenwoordiger van het stedelijke beleid' (1998: 32). Bovendien sprak hij zich expliciet uit vóór de Opstand, wat hem in 1569 op een ontslag als stadssecretaris kwam te staan (Idem: 33-34). Het is dus geen verrassing dat juist Van Hout gekenmerkt wordt door 'beleid'. Dat hij als enige wordt gekoppeld aan een allegorie uit het toneelstuk zorgt ervoor dat hij centraal staat in de *sensus moralis*.

Het lofdicht van Leyden eindigt volgens achttiende-eeuwse gebruiken met een dankzegging aan God: 'Maer kan ik, in dit heuglijk uur, / Uw liefde, uw wondre magt, vergeeten!' (fol. B3v). De daden van de vier helden zijn uiteindelijk immers te danken aan God: 'Gij hebt mijn' helden kracht gegeven' (fol. B3v). Opvallend is de volgorde waarin de personen worden besproken. In het lofdicht wordt een traditionele bestuurlijke hiërarchie gevolgd: eerst de prins, dan de burgemeester, bevelhebber en secretaris. Waarom wordt voor een hiërarchie gekozen waarbij Van Hout onderaan komt te staan, terwijl hij in andere opzichten centraal wordt gesteld? Het lofdicht kan ook andersom gelezen worden, waarbij het belang van de besproken personen juist toeneemt. Van Hout en Van der Does behoorden in Leiden immers, meer dan Van der Werff en Van Oranje, tot 'de klein groep onverzetterlijken die weigerden in te gaan op alle aanlokkelijke voorstellen van de vijand om de stad over te geven' (Bostoen 2009: 57). Vanuit Leids perspectief – dat uiteraard de boventoon voert bij de 3 oktoberviering – zijn Van Hout en Van der Does dus 'grotere' helden.

Ook vanuit het perspectief van KWDAV als *literair* genootschap is Jan van Hout een aantrekkelijk historisch figuur. Als dichter staat en stond hij immers bekend om zijn vernieuwende poëtische opvattingen. Waar Van der Does zich vooral bezighield met Neolatijnse poëzie, zette Van Hout zich in voor de Nederlandse taal en literatuur. Die poëtica vindt weerklank in het gedachtegoed van de achttiende-eeuwse dichtgenootschappen, die 'het project van de eenheidstaal tot onderdeel van hun streven naar nationaal herstel' maken (Leemans & Johannes 2017: 69). Dit herstel was nodig door de vermeende teloorgang van de samenleving én de dichtkunst sinds de 'Gouden' zeventiende eeuw. Volgens literatuurhistorica Marleen de Vries komt de nadruk op het nuttige in de dichtgenootschappen (in navolging van Horatius' *utile dulci*) voort uit 'de overtuiging dat het literaire verval kon worden bestreden door middel van nuttige poëzie en dat nuttige poëzie een middel was om het morele verval van de Republiek te keren' (2001: 24). Die poëzie was bij voorkeur behalve nuttig ook Nederlandstalig. Mogelijk was Van Hout met zijn ideeën een voorbeeld voor Cornelis van Hoogeveen en 'zijn' KWDAV. Het zinnespel is daarnaast bij uitstek een genre dat zich leent voor nut en vermaak.

In elk geval is duidelijk dat *Het feestvierend Leyden* is geschreven met een zeker oogmerk. Vóór de eerste opvoering op 3 oktober kreeg KWDAV van 'de hoge Overheid' eindelijk het octrooi dat al 'Langen tijd' gewenst was: 's Lands Staeten schonken eindlijk in de Hooimand deezes jaers het verzogte voorregt voor den gewoonen tijd van 15 jaeren' (KB 655 J 13-14: 158). Dit octrooi kon toegepast worden op *Het feestvierend Leyden*, zoals ook op de titelpagina te lezen is (fol. 1πr). Naast de tekstboekjes voor het publiek werd een speciale en gelimiteerde uitgave gedrukt voor leden van KWDAV en voor bijzonder publiek: 'Behalve den algemeenen druk zijn van dit Stukje, volgens gewoonte, zes en dertig afdrukken op

Schrijfpapier aengelegd', die als teken van echtheid werden genummerd en ondertekend door de secretaris van KWDAV, Karel de Pecker (UBL 1088 E 23).

Onder de aanwezigen waren namelijk ook 'ijder der Raeden en Raedsmannen van de feestvierende Stad' aan wie 'een net gebonden afdruk van dat stuk [werd] aangeboden' (KB 655 J 13-14: 159). Ook de prins van Oranje, Willem V, ontving zo'n exemplaar van het toneelstuk. In de *Handelingen* van KWDAV uit 1785 wordt vermeld dat het bestuur 'genoegen [had] te hooren, dat de Erfstadhouder, na minzaeme dankzegging, het Genootschap van zijne protectie verzekerd en verderen voortgang in de Kunst toewenschte' (UBL 1167 A 12-13: 3). Het aanbieden van een speciale druk onderstreept het belang van een goede verstandhouding tussen beide partijen. In die zin kan *Het feestvierend Leyden* ook opgevat worden als een loftuiting aan het adres van het Leidse stadsbestuur.

Besluit

De herdenking van het Leidens Ontzet in 1774 was in verschillende opzichten een belangrijk moment. De stad vierde haar tweede eeuwfeest, met op 3 oktober *Het feestvierend Leyden* als literair middelpunt. Door middel van de allegorische personages worden in dit toneelstuk verschillende boodschappen overgebracht. Zoals dat past bij de gelegenheid worden de Spanjaarden gehemeld en de Nederlanders als helden geprezen. 'Beleid' behoedt de stad voor elk onheil, waardoor 'Vrijheid' en 'Geluk' kunnen zegevieren. Heden en verleden lopen hierbij continu door elkaar: lessen uit het verleden vormen een waarschuwing voor de toekomst en in het heden moeten de deugden kennelijk nog altijd bewaakt worden.

Daarnaast was *Het feestvierend Leyden* voor Cornelis van Hoogeveen en Kunst Wordt Door Arbeid Verkreegen een manier om de banden binnen en buiten Leiden te bevestigen. Bij de publicatie van het toneelstuk werd dankbaar gebruikgemaakt van het net verkregen (en langverwachte) octrooi. Het loven van de Leidse Raad, het centraal stellen van 'Beleid' en het aanbieden van het toneelstuk aan het achttiende-eeuwse stadsbestuur zijn onmiskenbaar strategische handelingen. Het genootschap had immers groot belang bij een goede verstandhouding met het Leidse stadsbestuur en de stadhouder, zowel op praktisch gebied (het octrooi) als meer symbolisch (de 'protectie').

In de koppeling van Van Hout aan Beleid lezen we ten slotte overduidelijk de poëtische opvattingen van een typisch achttiende-eeuws dichtgenootschap. Geheel in lijn met de Verlichtingsidealen is *Het feestvierend Leyden* als zinnespel een exemplarisch voorbeeld van het *utile dulci* dat binnen KWDAV werd nagestreefd. Dat 'Geleerdheid' en 'Dichtkunst' in het toneelstuk hun bloei danken aan 'Beleid', is zowel een dankzegging aan het stadsbestuur als een appèl voor de toekomst: op deze manier verzekert KWDAV zich van steun en een gunstige positie binnen Leiden.

Literatuur

Aa, A.J. van der, *Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 8. Tweede stuk*, Haarlem 1867. *Bijvoegsel in het feestvierend Leyden*. [s.l.s.n.s.d.]. Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 480 J 1.

Bordewijk, Cobi, Juliette Roding & Vic Veldheer, *Wat geeft die Comedie toch een bemoeijng! De Leidse Schouwburg 1705-2005*, Amsterdam 2005.

Bostoën, Karel, *Hart voor Leiden: Jan van Hout (1542-1609): stadssecretaris, dichter en vernieuwer*, Hilversum 2009.

Dijcks, Evi, 'Vermomde schrijver opgespoord'. *Neerlandistiek.nl*, 11-02-2022, <<https://neerlandistiek.nl/2022/02/vermomde-schrijver-opgespoord/>>, laatst geraadpleegd: 11-02-2022.

- Dijk, Hans van & Bart Ramakers**, ‘Spel en spektakel. Ter inleiding’. In: Hans van Dijk & B.A.M. Ramakers et al. (red.), *Spel en spektakel. Middeleeuws toneel in de Lage Landen*, Amsterdam 2001: 9-34.
- Handelingen der jaerlijksche vergadering van het taal- en dichtlievend genootschap, ter spreuke voerende: Kunst wordt door arbeid verkreegen*. [s.l.s.n.], 1775. Leiden, Universiteitsbibliotheek, 1167 A 12-13.
- Haven, Kornee van der & Tanja Holzhey**, ‘Tieranny van Eigenbaat (1679). Staatsgezinde propaganda in de Amsterdamse Schouwburg’. In: *De Zeventiende Eeuw* 23 (2007): 245-267.
- Het feestvierend Leyden: eeuwspel, door het taal- en dichtlievend genootschap, onder de spreuk: “Kunst wordt door arbeid verkreegen”*. Leiden: Cornelis van Hoogeveen, 1774. Leiden, Universiteitsbibliotheek, 707 D 7; 1088 E 23.
- Kennedy, James C.**, *Een beknopte geschiedenis van Nederland*, Amsterdam 2017 (3^e dr.).
- Koppenol, Johan**, *Leids heelal: het Loterijspel (1596) van Jan van Hout*, Hilversum 1998.
- Leemans, Inger & Gert-Jan Johannes**, *Worm en donder. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1700-1800: de Republiek*, Amsterdam 2017 (2^e dr.).
- Melion, Walter S. & Bartholomeus Ramakers (eds.)**, *Personification. Embodying Meaning and Emotion*, Leiden 2016.
- Mengeldichten, bij bijzondere gelegenheid uitgesproken in het genootschap: Kunst wordt door arbeid verkreegen*. Leiden: [s.n.], 1785. Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 655 J 13-14.
- Spies, Marijke**, ‘“Poeetsche fabriekken” en andere allegorieën, eind 16de-begin 17de eeuw’. In: *Oud Holland* 105 (1991) 4: 228-243.
- Stronks, Els**, ‘Geen prooi voor de sfinx. De lezer en het achttiende-eeuwse embleem’. In: *Nederlandse Letterkunde* 11 (2009) 2: 104-132.
- Vries, Marleen de**, *Beschaven! Letterkundige genootschappen in Nederland 1750-1800*, Nijmegen 2001.
- Whitman, Jon**, *Allegory: The Dynamics of an Ancient and Medieval Technique*, Cambridge 1987.
- Zwierp, A.W.**, *Tussen tekst en lezer: Een historische inleiding in de bijbelse hermeneutiek*, Amsterdam 2009 (2 dln.).
- Zwierp, Arie**, ‘Hermeneutiek: mijnenveld of mijnenveger?’. In: *Schrift* 51 (2019) 1: 7-12.